

ПРАВАТА НА ДЕЦАТА: КОНСТИТУЦИОННИ ОТРАЖЕНИЯ

Ана Димитрова Ананиева

докторант - катедра „Правни науки“, ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Резултатите от социалните и политически борби за правата на човека, отразени най-ярко отразени във френската Декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г., слагат началото на решения със съвременен звучене от типа на: „Всички хора са свободни и равни по рождение“. В тях правата на децата присъстват само иманентно. Едва след Втората световна война и по-конкретно – след Всеобщата декларация за правата на човека на ООН (1948 г.) започва интензивна международноправна, конституционна и законодателна разработка на правата на децата.

Сравнителният конституционноправен анализ показва, че тази разработка е относително цялостна само в най-новите конституции (Бразилия, Португалия и др.). Българското конституционно развитие следва световната тенденция. Но новата ни Конституция съдържа само принципни норми. Тук са формулирани няколко предложения за обществена дискусия върху необходимите конституционни допълнения: за определяне на пълнолетието и на обособяването на двата периода на детството (до 14 и до 18 г.) като база за специфична политика, за превръщане на „висшия интерес на детето“ във фокус на всички институции, за пределите на намеса на държавата в семейството в интерес на детето, за избор на омбудсман по правата на децата и др. Тези предложения имат своите мотиви в международните конвенции, в европейската практика и в ролята на човешкия потенциал за нашето национално развитие.

Ключови думи: права на децата, конституционни отражения, „висш интерес на детето“, намеса на държавата, конституционни допълнения

THE RIGHTS OF CHILDREN: CONSTITUTIONAL REFLECTIONS

Ana Dimitrova Ananieva

PhD student - Department of Legal Sciences, VFU „Ch. Hrabar“

Summary: The results of the social and political fights for the human rights, reflected most brightly in the French Declaration of human rights and of the citizen from 1789, started the process of modern solutions like: „All people are free and equal by birth“. The rights of children here are immanent included. Already after the Second World War and the Declaration of human rights (1948) began the development of these rights in the international law, in the constitutions and in the national law.

The comparative constitutional analysis shows the best and relatively complete solutions in the newest constitutions (Brazil, Portugal etc.). The Bulgarian constitutional history follows the world tendencies. But our new Constitution includes only some principal norms. Here we make some propositions for a debate and amendments: about regulation of the two age limits (14 and 18) as a bases for different politics, about the „highest interest of the child“ as a „focus“ for every politics of the state, about the limits of intervention of the state in the family in the interest of the child, about election of ombudsman for the rights of children etc. These proposals have their motivation in the international conventions, in the European practices and in the role of human potential for our national development.

Keywords: children's rights, constitutional implications, „highest interest of the child“, state intervention, constitutional additions.

След столетия социални и политически борби за отвоюване на правата на човека от авторитарната държава и след трансформацията на самата държава в резултат от буржоазните революции идва времето на конституционното управление и на записания в почти всички конституции принцип: „Всички хора са свободни и равни по рождение“. В този принцип иманентно присъстват и децата, но трябва да минат почти две столетия, преди на международно и национално равнище да се стигне до осъзнаване и легитимиране на детето като субект на обособени права. Този процес е особено интензивен след края на Втората световна война, главно по линия на ООН и на Европейските обединения, но през последните 30 години международната общност разработва едно след друго цял набор от права на децата, фиксирани в различен род конвенции и директиви.

В рамките на този процес постепенно изкрystalизират не само определени социални и лични права, но и някои универсални принципи, които на национално равнище би следвало да придобият конституционен ранг. В същото време, по силата на суверенното развитие на конституционните държави, се очертава разминаване между международните и националните решения. Най-често конституциите не успяват да отразят характера и темповете на международноправното уреждане на правата на децата. Това заключение с достатъчно основания може да се отнесе и към нашето конституционно развитие¹.

1. Правата на децата в българската конституционна история

В своята история след Освобождението Третата българска държава приема четири конституции: първата е Търновската, влязла в сила на 16 април 1879 г., втората е следвоенната (1947), на „народната демокрация“,

¹ Вж.: Ананиева, Н. Конституцията от 1991 г. и незавършената революция. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.

третата – на „развития социализъм“ от 1971 г., и четвъртата, сега действащата, приета на 12 юли 1991 г. от Седмото велико народно събрание.

Общите виждания, но и битката за надмощие между Великите сили по особен начин се отразяват върху конституционното ни развитие. Предложеният от името на руския Император Органически устав, макар и консултиран с „просветени българи“, е подложен на сериозна дискусия в Учредителното събрание и търпи съществени промени. В крайна сметка се приема като модел Белгийската конституция, силно повлияна от революционна Франция, но утвърдила конституционната монархия като форма на управление, „предписана“ и на нас от Берлинския договор.

Като цяло Търновската конституция се вписва в постигнатата фаза на европейско конституционно развитие². Остават неосъществени най-радикалните идеи за организацията на властта в освободена България, лансирани още преди Освобождението от Левски, Ботев, Каравелов. Чрез заимствания от Гръцката конституция текст: „Всякой роб от какъвто пол, вяра и народност да бъде, свободен става, щом стъпи на българска територия“, и свободата, и равенството стават част от ценностната система на нашия нов конституционализъм. Но те формират и почвата, върху която се развиват всички политически борби в Княжеството, пише Илчо Димитров³.

Има обаче и един забележителен факт: в руския проект за Органически устав, по предложение на члена на конституционната комисия проф. Градовски, се включва правото на образование за българските деца. Този текст се допълва от Учредителното събрание чрез определението

² Вж.: Ананиева, Н., Ем. Сидерова. Търновската конституция: 140 години от възкресението на българската държава. Юридически сборник на БСУ. Център по юридически науки. Том XXVI, 2019, с. 390 – 400.

³ Димитров, Илчо. Князът, Конституцията и Народът. София, 1972, с. 3.

„задължително и безплатно“⁴. Като цяло в руския проект са формулирани четири основни начала: свободата, равенството, самоопределението (самоуправлението) и сигурността. Забраняват се робството, различията по съсловия, забраняват се благородническите титли⁵. Самото Учредително събрание конкретизира свободата чрез включване в текста на правото на сдружаване, изборителното право и др. Правото на децата на образование си остава „бяла лястовичка“, но дори и в този вид то играе изключително важна роля в освободена България, като се има предвид и фактът, че просветата датира още от времето преди Освобождението и е съществена част от духовното възраждане на нацията.

Двете конституции от периода след Девети септември носят всички белези на осъществената социална революция, но и на унифицирания съветски модел, в който политическата демокрация става жертва на социалните завоевания. И в двете конституции присъстват специални глави, посветени на правата и задълженията на гражданите, от които само социалните права получават необходимите социално-икономически и правни гаранции. Без да са изрично обособени, пряко или иманентно присъстват и определени права на децата (правото на безплатна медицинска помощ, правото на подпомагане при отглеждането на деца, специалната грижа на държавата за майчинството чрез платен отпуск, плащания за децата, помощи за семействата при бедност, правото на безплатно образование във всички видове и степени учебни заведения и др.).

Правото на образование е обвързано в Конституцията от 1947 г. със задължението за образование. В Конституцията от 1971 г. то има по-разгърната формулировка, като за задължително се определя основното

⁴ Манолова, Мария. Създаването на Търновската конституция. София, 1985.

⁵ Друмева, Ем. Конституционно право. София: Анубис, 1995, с. 528.

образование, а на държавата се възлага отговорността да създава условия и за всеобщо средно образование. Върху тази конституционна основа се разработва обширно законодателство и се провежда политика, която осигурява държавна защита на децата чрез система от социални плащания, мерки за сигурност чрез борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, здравна помощ във всяко училище и пр. Като цяло държавната отговорност е насочена към семействата, майките и децата. Така България постига всеобщо основно образование и преодолява неграмотността, с което се нарежда в първата десетка на международните класации. Днешната ситуация показва сериозно отстъпление от това постижение. По данни на ЮНЕСКО, публикувани на 8 септември 2019 г., броят на децата в начална образователна възраст, които не ходят на училище, е нараснал от 5000 през 2012 г. на 19 000 през 2016 г. Неграмотността обхваща вече и предишното поколение, което насочва към необходимостта от национална програма за бързо преодоляване на отрицателната тенденция.

2. Правата на децата в действащата Конституция от 1991 г.

Правата на децата присъстват и като принцип, и изрично, но и имплицитно в редица конституционни текстове на действащата Конституция. Още в основните начала, формулирани в глава втора и по-специално в чл. 14 се съдържа генералният принцип: „Семейството, майчинството и децата са под закрилата на държавата и обществото“. В този принцип присъства и традицията, но като цяло той е отзвук от интензивно разработваните почти по същото време международни стандарти, в които отговорността за децата се адресира и към трите взаимодействащи си субекта: семейството, държавата и обществото.

Експлицитно правата на децата са провъзгласени в контекста на социалната държава. Имплицитно те присъстват в защитата на личната свобода и неприкосновеност и преди всичко – на правото на живот. Децата са граждани по силата на принадлежността им към определена държава. Що се отнася до идващото от Френската революция понятие „гражданин“, което се свързва преди всичко с политическите права, при децата е наложително пълнолетие. Изолираните опити в някои международни актове да се изведе „правото на изслушване“ на децата в съдебни процеси от свободата на словото не са обосновани; в случая става дума за възможност по преценка на съдията и по-скоро за процесуално, а не за политическо право.

В чл.47 на Конституцията се съдържат няколко текста, посветени на правата на децата. Първата алинея възлага отглеждането и възпитанието на децата на техните родители, като отговорността е определена едновременно като „право и задължение“. Паралелно се урежда и подпомагането на тази дейност от държавата. Непосредствено отношение към правата на децата и по-специално – към техните равни шансове за развитие има ал. 3 на същия текст: „Децата, родени извън брака, имат равни права с родените в брака“. Това изравняване датира още от началото на промените след Девети септември. Но днес то придобива особено значение, доколкото при коренно променените обществени отношения повече от половината от децата в България (по данни на Статистиката) се раждат извън формално сключен брак. В четвъртата алинея се постановява, че децата, „останали без грижата на близките си, се намират под особена закрила на държавата и обществото“. В най-ново време чрез европейската директива за „деинституционализацията“ тази закрила беше преориентирана от масовите социални домове към близки до семейната среда форми: центрове с ограничен брой деца, настаняване в приемни семейства и др.

Провъзгласеният още в чл. 14 принцип се доразвива чрез текста: „Жената майка се ползва от особената закрила на държавата, която ѝ осигурява платен отпуск преди и след раждане, безплатна акушерска помощ, облекчаване на труда и други социални помощи“. Този текст е пряк отзвук на международноправното изискване да се създават благоприятни условия за отглеждането и възпитанието на децата. В това отношение, въпреки неразвитата у нас социална държава, някои от мерките за закрила на жената майка далеч надхвърлят средните стандарти по света, в т.ч. и в Европа.

Децата присъстват и иманентно, но чрез закона – и пряко в универсалния текст на чл. 28: „Всеки има право на живот. Посегателството върху човешкия живот се наказва като най-тежко престъпление“. В Наказателния кодекс посегателството върху живота на деца е квалифицирано като „утежняващо вината обстоятелство“. Във връзка със зачестилите през последните години случаи на отнемане на човешки живот от непълнолетни в обществената дискусия проникна и тезата, че в такива случаи непълнолетните би следвало да се съдят като пълнолетни. Подобна теза противоречи на всички международни принципи на т.нар. „детско правосъдие“, макар че има място в една обществена дискусия.

Косвено отношение към правата на децата има и чл. 29, който забранява прилагането на „мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, както и на насилствена асимилация“. Чрез редица законови текстове насилието над деца, в т.ч. и домашното насилие, е криминализирано. Друг е въпросът, че България, наред с други европейски държави, отказа да ратифицира Истанбулската конвенция, посветена най-вече на мерките за борба с насилието срещу жените и децата, но мотивите бяха свързани с нелогично вмъкнати в конвенцията текстове от различен

характер, противоречащи на нашите традиционни ценности, а и пряко на Конституцията.

Като цяло Конституцията не съдържа разгърнати текстове за правата на децата. Повечето от тях трябва да се извеждат от личните и социалните права на всички граждани. Съпадението във времето на най-универсалната Конвенция за правата на децата (1989) с приемането на новата ни Конституция не даде възможност да се включат редица принципи и права, които вече са утвърдени в международното право. Във връзка с това очевидно е необходимо обогатяване на конституционния текст.

3. Правата на децата в Европейската конституционна държава

Хронологията на световното конституционно развитие показва, че правата на децата се появяват в конституциите много късно, едва след Втората световна война. Вероятно се е смятало за изчерпателно и глобално решението: „Всички хора са свободни и равни по рождение“. След сътресението от войната много фактори, а може би и показваната в Аушвиц стая с детски обувки дадоха живот на интензивна разработка на тази материя и по линия на ООН, и по линия на европейските обединения. В този смисъл ясно се очерта движение от света и Европа към националните конституционни и законодателни решения.

На европейска почва се появяват най-смелите идеи за правата на човека, като се започне с френската Декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г. и се стигне (точно двеста години по-късно!) до Конвенцията за правата на децата от 1989 г. На основата на Всеобщата декларация за правата на човека на ООН от 1948 г. започва съвременната разработка на правата и в националните държави, присъединили се към Организацията. Като се изключи най-ранното уреждане на правото на

образование (във френската конституция от 1793 г.), в най-ново време се извършва истински скок към материята за правата на децата. Така например, ако в Декларацията за независимостта на САЩ, която е основа на последвалото конституционно развитие на континента, е провъзгласено равенството на всички хора и тяхното „право на живот, свобода и стремеж към щастие“, в Конституцията на Бразилия от 5 октомври 1988 г., т.е. два века по-късно, е включена специална глава седма: „Семейството, детето, юношата и възрастният“, а отговорността за децата е възложена и на семейството, и на държавата, и на обществото⁶.

В следвоенния период всички европейски държави обновяват или изцяло приемат нови конституции, в които се стъпва върху Всеобщата декларация за правата на човека и върху последвалите я конвенции, в т.ч. и за правата на децата. В различни варианти този процес протича и на Изток, и на Запад. След радикалните промени на Изток в края на 80-те и началото на 90-те години тенденцията става универсална независимо от националните особености.

Принципно значение в налагането на тази тенденция има Европейската социална харта, в която се съдържа изискването „децата, младежите и жените в майчинство да имат право на специална закрила“ (част I, т. 7). Под влияние на Конвенцията за правата на децата от 1989 г. се подчертава необходимостта да се създават благоприятни условия за отглеждане и развитие на децата, разработен е въпросът за подпомагане на семействата, които не разполагат с достатъчно средства, ударение се поставя върху закрилата срещу бедността и социалната изолация (ч. I, т. 30 и 31).

И Европейската социална харта, и Конвенцията за правата на децата са ратифицирани от България, с което са придобили силата на закон, което

⁶ Вж.: Конституциите. Сборник. София: Век 22, серия Алианс, 1990.

не дава автоматично решение на остри социални проблеми на нашите деца. Във връзка с това е полезен сравнителноправният анализ на конституционните решения, на законодателството, а и на практическата политика в най-развитите европейски държави. В рамките на този текст общата оценка може да се мотивира дори само с конституционните текстове.

По много причини Основният закон на ФРГ от 1949 г. включва обстойна разработка на правата на човека, в т.ч. и на правата на децата. Нещо повече. При приемането на Основния закон правото на живот визира дори „заченатия, но още нероден човешки живот“, във връзка с което прекъсването на бременността се допуска единствено „при медицински индикации“. След обществени дискусии и противоречива практика приложението на този текст разшири разбирането и допусна съдът да приема решения, които отчитат всички, в т.ч. и социални мотиви. В конституцията на ФРГ има специална глава: „Брак, семейство, деца“, в която грижата за възпитанието на децата се определя като „естествено право на родителите и приоритетна, принадлежаща на тях отговорност“. Нейното осъществяване се контролира от държавата. А разгърнатият текст на ал. 3 решава спорния в обществото въпрос за пределите на контрола и намесата на държавата. Стриктно са определени условията и процедурите на такава намеса.

Особена роля в процеса на тълкуване на конституционните текстове и при спорове върху неуредени в Конституцията и законодателството казуси има Федералният конституционен съд на Германия. Именно чрез Конституционния съд са конкретизирани понятията „брак“ и „семейство“, а правата на децата са изведени от „интереса, благо, грижата за възпитанието и образованието на детето“ независимо от многообразието на отношения между родители и деца: при брак, при липса на брак, при

разведени или разделени родители, при последващо установяване на бащинство, при родени в брака, извънбрачни, осиновени или деца, родени с помощта на съвременната медицина⁷.

Всички следвоенни конституции се основават на демократичните традиции и ценности със специално ударение върху правата на човека. Но едва 30 – 40 години по-късно в тях се внасят изменения и допълнения, които разработват по-обстойно правата на децата. Като цяло се очертават две вълни на конституционни решения. Приетите нови конституции от първата вълна: на Япония (3 ноември 1946 г.), на Италианската република (27 декември 1947 г.), Основният закон на Федерална република Германия (23 май 1949 г.), на Френската република (4 октомври 1958 г.) и др. са отрицание на предишните режими и във връзка с това съдържат принципи и разпоредби за правата на човека, при които децата са изведени като субект на права само в редки случаи (Германия). Близко 20 години по-късно идва втората вълна: конституцията на Гърция (11 юни 1975 г.) с изменения и допълнения от 14 март 1986 г., конституцията на Испания (27 декември 1978 г.), конституцията на Португалската република (2 април 1976 г. с изцяло нова редакция от 8 юли 1989 г.) и др.

Няколко примера. Конституцията на Гърция съдържа три принципни решения с отношение към правата на децата. Първо, чрез провъзгласяване на равенството пред закона на всички гърци и правото на всеки да развива свободно своята личност. Второ, чрез определяне на просветата като основно задължение на държавата, на продължителността на задължителното образование (не по-малко от девет години) и чрез правото на безплатно образование във всички степени в държавните учебни

⁷ Избрани решения на Федералния конституционен съд на Федерална република Германия. София: Фондация „Конрад Аденауер“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2019.

заведения. Трето, като се определя семейството за „основа на съхраняването и напредъка на нацията и като се поставят бракът, майчинството и детството под закрилата на държавата.

Конституцията на Италианската република от 1947 г. е доста разгърната и социално ориентирана в сравнение с останалите следвоенни конституции. Тя недвусмислено подчертава ролята на държавата за създаване на социално-икономически предпоставки за гарантиране на принципите и правата. А ал. първа на чл. 3 гласи: „Всички граждани имат еднакво обществено достойнство и са равни пред закона без разлика на пол, раса, език, религия, политически убеждения, на лично и обществено положение“. По-нататък, като „задача на републиката“, се определя „да отстранява препятствията от икономическо и социално естество“, които ограничават свободата и равенството на гражданите. Според чл. 29 „Републиката признава правата на семейството като сдружение, почиващо на брака“. А чл. 30 определя като „дълг и право на родителите да издържат, дават образование и да възпитават своите деца, макар и да са родени извън брака“. Доразвитие на този принцип се съдържа в ал. 3 на същия текст: „Законът гарантира на родените извън брака деца всякаква юридическа и морална закрила, съвместима с правата на членовете на законното семейство“, а чрез закона трябва да се създадат „нормите и пределите за търсене на бащинство“. Нова за конституционните решения е разпоредбата, която възлага чрез закон да се определи „минималната възрастова граница за наемния труд“ и да се осигури закрила на труда на непълнолетните, в т.ч. чрез изискването при равен труд да се получава еднакво възнаграждение.

Испанската конституция от 1978 г., приета след диктатурата на Франко, изрично се позовава на международните актове. На тази основа в нея е включен целият разработен на онзи етап набор от лични, социални и

политически права на гражданите. Специално внимание заслужава текстът, чрез който се задължават публичните власти да осигуряват „цялостна закрила на децата, равни пред закона, независимо от произхода си“ (чл. 39). Определена е и възрастовата граница за придобиване на пълнолетие – 18 години.

Конституцията на Португалската република, приета след „революцията на карамфилите“ и получила нова редакция през 1989 г., за пръв път в конституционната история съдържа текст, който и у нас стана предмет на изострени обществени дискусии: „Децата не могат да се отделят от родителите, освен ако същите не изпълняват основните си задължения към тях, като в този случай винаги е необходимо съдебно решение“. Разгърнати са текстовете за семейството, детството и младежта, както и за задълженията на държавата да съдейства за социална и икономическа независимост на отделните семейства, за създаване на национална мрежа за помощ на майките и децата, да сътрудничи с родителите във възпитанието на децата, да регулира данъците и социалните придобивки в хармония със семейните задължения, да провежда интегрирана семейна политика и пр. Изисква се и специална закрила „на младите трудещи се“. Обособена е необходимостта от „политика за младежта“ с комплекс от конституционно определени цели.

Вече беше спомената Бразилската конституция от 1988 г., която на практика издига в конституционен ранг „тройната защита“ на правата на децата. Текстовете са показателни. „Дълг на семейството, обществото и държавата е да осигуряват на децата и юношите с абсолютен приоритет правото на живот, на здравеопазване, на прехрана, образование, отдих, професионално развитие, култура, достойнство, уважение, свобода и семейно и общностно съжителство, както и да ги предпазват от всякакви

форми на незаинтересованост, дискриминация, експлоатация, насилие, жестокост и потисничество“. На държавата се възлага да развива комплексни програми във всички сектори, като такива програми се изискват и за „лицата с физически и умствени недъзи и за социалното интегриране на младежите с недъзи“, в т.ч. и чрез премахване на предразсъдъците и на архитектурните препятствия.

Сборникът „Конституциите“, от който са изведени интересуващите ни текстове, беше издаден през 1990 г. с цел да се подпомогне работата върху новата ни Конституция. В по-ново време (1994) подобен сборник – „Конституциите по света“ на УИ „Св. Климент Охридски“, допълни набора от конституционни документи. Всичко това дава възможност за целенасочена конституционна реформа в областта на правата на децата, още повече че вече е налице и изобилие от международни актове, а близо 30-годишното действие на Конституцията предоставя комплекс от нови аргументи. Вярно е, че чрез чл. 5 на Конституцията ратифицираните от Народното събрание международни актове стават вътрешно право, но очевидно и законодателството, и политиката имат нужда от обновена конституционна основа.

* * *

Със съжаление трябва да се отбележи, че сред множеството идеи, предложения и гласувани изменения и допълнения на Конституцията не се появи проблематиката за правата на децата. Причина не е „перфектното“ конституционно решение, а най-вече липсата на адекватна оценка за настъпилите през последните три десетилетия неблагоприятни промени в семейната и обществената среда на децата. Очевидно статистическите данни не са пълноценни или не са достатъчно тревожни дори за политиците. Обществото и неправителствените организации се „събуждат“ най-вече по

конкретни поводи и затова не са в състояние да мотивират сериозна промяна в конституционните решения и в политиката.

Като се имат предвид тревожните тенденции в страната и едновременно – интензивната международноправна разработка на материята, както и конституционните решения в редица държави, най-вече след революционни поврати и от най-ново време, би трябвало да се инициира обществена дискусия за включване в Конституцията на редица принципни изменения и допълнения.

1. Конституционен ранг трябва да придобие възрастта за навършване на пълнолетие (18 години), както и разграничението между малолетие и непълнолетие (до 14 години и от 14 до 18 години). Върху това решение следва да се изгради законодателството за наказателната отговорност, за правото на труд, да се разработи национална диференцирана политика.

2. Грижата за децата и тяхното образование и възпитание е естествено право, но и отговорност на родителите. Държавата има задължението да гарантира това право, като подпомогне родителите, но и защити децата от насилие и други опасни за здравето и живота им действия. При определени от закона условия, въз основа на събрани доказателства за безотговорно родителство, след съдебен процес и със съдебно решение е допустима държавна намеса в интерес на детето. Този въпрос вълнува обществото и сегашното решение в Семейния кодекс заслужава да придобие конституционен ранг.

3. Устойчивото съжителство между мъж и жена, както и всяка общност на някой от родителите и неговите потомци се признава за семейство и се ползва от закрилата на държавата. Но през последните десетилетия настъпиха сериозни промени във формите на съжителство с

пряко отражение върху живота и развитието на децата. Статистиката показва, че вече повече от половината от децата у нас се раждат от семейни съжителства без сключен брак. Тези промени имат преки последици за социалното и психологическото развитие на децата. Проявите на дискриминация, все още живите наследени предразсъдъци в обществото налагат нови и категорични конституционни решения.

4. Държавата приема специални програми за развитието на децата и на младежта, в действие са и специализирани ведомства и ведомствени структури, ангажирани с изпълнението на тази програми. Но Конвенцията за правата на децата изисква всички държавни институции да превърнат във фокус на своята работа „висшия интерес на детето“. А това предполага значително по-всеобхватна отговорност, базирана върху конституционен принцип.

5. Международноправното развитие, по силата на което децата се разглеждат вече като субект на правата, налага и обновяване на средствата за защита. В почти половината от европейските държави вече има специализиран за правата на децата омбудсман. В действие е и международна мрежа на омбудсманите по правата на децата. След придобития у нас опит на националния омбудсман, време е да се обсъди и новата възможност, още повече че се множат сигналите, жалбите и казусите, свързани с нарушени права на децата.

Използвана литература

1. Димитров, Илчо. Князът, Конституцията и Народът. София, 1972.
2. Манолова, Мария. Създаването на Търновската конституция. София, 1985.

3. Друмева, Ем. Конституционно право. София: Аноубис, 1995.
4. Конституциите. Сборник. София: Век 22, серия Алианс, 1990.
5. Конституциите по света. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
6. Ананиева, Н. Конституцията от 1991 г. и незавършената революция. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.
7. Ананиева, Н., Ем. Сидерова. Търновската конституция: 140 години от възкресението на българската държава. Юридически сборник на БСУ. Център по юридически науки. Том XXVI, 2019, с. 390 – 400.
8. Избрани решения на Федералния конституционен съд на Федерална република Германия. София: Фондация „Конрад Аденауер“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2019.